

ANALYYSIT

Ulkoisen ja sisäinen: Suomen poliittisen kulttuurin pitkä linja

RISTO ALAPURO

Kun Suomen politiikan pitkiä linjoja hahmotellaan, ulkoiset tekijät ovat aina mukana ja niiden suhde sisäisiin tekijöihin, tarkemmin sanoen Suomen riippuvuus ulkoisista ehdoista tai herkkyys niille.¹

Hyvä esimerkki on turkulaisten historian tutkijoiden laatima tuore yleisesitys *Suomi muuttuvassa maailmassa* (2010). Sen alaotsikkokin on *Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Sisäisen ja ulkoisen suhde voi kuitenkin tarkoittaa erilaisia asioita. Mainitussa kirjassa se tarkoittaa lähinnä kahta seikkaa. Ensinnäkin se tarkoittaa Suomi-nimisen toimijan sopeutumista ympäröiviin olosuhteisiin. Kirjan toimittajat toteavat (Railo & Laamanen 2010, 6):

Olemme halunneet tarkastella Suomen ja suomalaisten historiaa pienen valtion yrityksinä sopeutua eri aikoina vallitseviin kansainvälisen politiikan voimasuhteisiin ja poliittisten tapahtumien taustalla vaikuttaviin aatteisiin. Tässä mielessä sisä- ja ulkopoliittikka ovat erottamattomasti kietoutuneet yhteen. (...) [P]ienenä maana Suomi on aina katsonut ympärilleen miettien, mikä olisi kulloinkin vallitsevissa olosuhteissa suomalaisille edullisin tapa sopeutua ympärillään tapahtuviin muutoksiin.

Tässä siis Suomi on kokonaistoimija suhteessa ympäröivään maailmaan. Toiseksi sisäisen ja ulkoisen suhde tarkoittaa kirjassa sopeutumista eri aikakausien voimatekijöihin ja niiden kautta ”vaikuttaviin aatteisiin”. Nekin mainitaan edellisessä sitaatissa, mutta kirjan toimittajat sanovat lisäksi (Railo & Laamanen 2010, 7): ”Pienessä maassa suhde ulkomaihin ja sieltä tuleviin vai-

lutteisiin ei ole pelkästään ulkopoliittinen kysymys, vaan sillä on kiinteä suhde sisäpolitiikkaan.” Toisin sanoen aikakausien suuret aatevirtaukset välittyvät myös Suomeen ja vaikuttavat täällä, tavalla tai toisella.

Tätä ulkoisen ja sisäisen suhdetta käsittelee kirjassa Vesa Vareksen kuvaus Suomen kehityksestä maailmansotien välisenä aikana. Hän sanoo, että 1920-luvun alun laaja usko demokratiaan kaatui 1930-luvulla kahdessa kolmasosassa Eurooppaa erilaisten autoritaaristen suuntausten alle, mukaan lukien sellaiset suuntaukset kuin kansallissosialismi ja fasismi. Näitä suuntauksia, siis reaktioita tuon ajan yhteen valtavirtaukseen, löytyi myös Suomesta, mutta Suomessa niiden vaikutus Lapuan liikkeen ja Isänmaallisen kansanliikkeen muodossa jäi rajoitetuksi. Vares sanoo, että Suomi oli niitä harvoja Euroopan maita, ”joiden suunta meni koko 1930-luvun ajan vasemmalle” (2010, 193).

Vares myös pohtii sitä, mistä tämä johtui – miksi vaikutus jäi rajoitetuksi – ja tuo esiin useita seikkoja, muiden muassa 1800-luvun autonomian ja vuoden 1906 eduskuntauudistuksen, poliittisen oikeiston jäämisen ”kesymmäksi” kuin monessa muussa maassa, maalaisliiton vahvuuden ja tuen eduskunnalle sekä sosiaalidemokraattien sovinnollisen linjan. Nämä seikat ovat varmasti tärkeitä, vaikka voikin kysyä, ovatko ne vastauksia miksi-kysymyksiin vai ennemminkin vain Suomelle ominaisen tilanteen kuvausta toisin sanoin.

Nämä kaksi näkökulmaa, ajatus Suomi-nimestä toimijasta maailman myrskyissä ja ajatus Suomen tai suomalaisten sopeutumisesta ulkoapäin tuleviin aikakauden aatteisiin, ovat kaksi yleistä tapaa käsitellä ulkoisen ja sisäisen suhdetta Suomen historiassa. En kuitenkaan ole tuonut niitä esiin käyttäakseni niitä, vaan päinvastoin korostaakseni eroa siihen näkökulmaan, jota it-

1 Jäähyväisluento, pidetty osana Helsingin yliopiston Avoimen yliopiston luentosarjaa ”Kansallisvaltiomme luja historia, 2000-luvun valinkauhut ja uusi kosmopolis” 31.5.2010. Pohjana on Alapuro 1999, jota on runsaasti muokattu ja täydennetty.

se sovellan seuraavassa. Esitän toisenlaisen tarinan, joka mielestäni tavoittaa ulkoisen ja sisäisen suhteesta jotakin enemmän kuin mainitut kaksi perspektiiviä.

Kerron tarinan, jossa sisäinen ja ulkoinen kamppailevat ja antavat perusjännitteen Suomen poliittiselle kulttuurille aina 1900-luvun loppuvuosikymmenille saakka. Kysymys on siitä, miten *ulkoinen* on vaikuttanut Suomen *sisällä*, suomalaisten keskinäisiin suhteisiin ja erityisesti suomalaisten välisiin ristiriitoihin. Tämä tarina on pelkistetty tarina, eli se pyrkii pääsemään kiinni siihen, mikä on – tai on ollut – olennaista sisäisen ja ulkoisen jännitteessä. Samalla se tietysti asettautuu alttiiksi vastaväitteille, niin kuin pelkistysten tai yksinkertaistusten kuuluukin.

Tarinassa on osittain sisäkkäisiä, osittain peräkkäisiä laatuksia:

1. Suomen synty poliittisena yksikkönä 1800-luvulla idän ja lännen välissä (itäinen riippuvuus, läntiset laitokset)
2. Vuoden 1918 sota tämän kaksinaisen aseman dramaattisena ilmentymänä (ja sitä ennen ainutlaatuisen äkillinen ja perinpohjainen edustuksellisen järjestelmän laajeneminen 1906)
3. Seurauksena ”kommunismien ongelma” tai viidennen kolonnan ongelma 1920- ja 1930-luvulla (ts. eheyden kysymyksen erityinen luonne Suomessa)
4. ”Ongelman” uudenlainen kohtaaminen sekä sisäisesti että ulkoisesti toisen maailmansodan tuloksena
5. ”Ongelman” työstäminen 1960- ja 1970-luvulla
6. Jännitteen haipuminen ”bolsevikkien vuosisadan” mennessä mailleen

Suomen synty poliittisena yksikkönä 1800-luvulla idän ja lännen välissä

Kun puhutaan Suomesta poliittisena yksikkönä 1800-luvulla – siis yksiköstä, jonka synty oli Napoleonin sotien ”satunnainen sivutuote” (Thaden 1984, 82) – niin kaikkein olennaisin seikka on omalaatuinen ulkoisen ja sisäisen yhdistelmä: ulkoinen riippuvuus itäisestä imperiumista mutta sisäisesti läntiset, tarkemmin sanoen skandinaaviset yhteiskunnalliset laitokset ja rakenteet: siis itäinen riippuvuus mutta läntiset laitokset. Mitä itäiseen puoleen tulee, niin myös suoma-

laisten keskuudessa syntyi ns. autonomistista nationalismia, aivan kuten sitä syntyi muiden saman aikakauden imperiumien vähemmistökansallisuuksien keskuudessa, esimerkiksi virolaisten, latvialaisten, slovakien tai sloveenien. Kansakunta oli tällaisen nationalismin kannattajille orgaaninen kokonaisuus, jonka eri ryhmiä yhdistivät sama kieli ja muut yhteisinä pidetyt piirteet sekä yhteinen alkuperä. Oikeutusta vapautumispyrkimyksille haettiin ”kansan” kulttuurista, sen täydentymisestä ja kukoistuksesta.

Fennomaanisessa liikkeessä oli tällaisia piirteitä. Mutta oli myös eroja verrattuna useimpiin muihin vähemmistökansallisuuksiin. Suomen suuriruhtinaskunnassa oli erilliset hallinnolliset ja poliittiset laitokset ja oma kansantalous: se oli poliittis-hallinnollinen yksikkö, eräänlainen valtiomuodostuma. Lisäksi se oli instituutioiltaan ja myös väestörakenteeltaan nimenomaan skandinaavinen maa, jossa muiden agraaristen ryhmien ohella oli vahva maata omistava talonpoikaisto. Niinpä Suomen kansallisessa liikkeessä ja siihen kuuluvassa järjestäytymisessä, organisoituneissa kansanliikkeissä, oli myös modernin edustuksellisen politiikan aineksia.

Tästä peruskuvioista, sisäisen ja ulkoisen, itäisen ja läntisen kaksinaisuudesta seurasi kaksi tärkeätä seikkaa. Ensinnäkin kansallinen liike, varsinkin valtiota lujittava fennomaaninen virkamiehistö ja muu lukeneisto, rakensi asemaansa valtiollisissa laitoksissa ideologisesti kansan luottamuksen varaan, siihen että ”suomalaisena” sivistyneistönä se oli kulttuurisesti lähellä ”suomalaista” kansaa. Sen omakuva rakentui ”kansan” oletetun lojaalisuuden varaan. Ja toiseksi, riippuvaisen ulkoisen asemansa takia Suomi, niin kuin muutkin vähemmistöalueet, oli alttiina kaikille niille kriiseille, joita epävakaa ja savijaloilla seiso-va emäimperiumi saattoi kohdata.

Ensimmäinen dramaattinen merkki siitä, miten läntiset laitokset ja itäinen riippuvuus saattoivat kohdata toisensa, oli eduskuntauudistus 1906. Se oli yhtäältä suuri hyppäys demokraattisten laitosten vahvistamiseksi skandinaavisen linjan mukaisesti. Se myös toteutui tavattoman kitkattomasti, kun ottaa huomioon sen jyrkkyyden. 1800-luvun kansanliikkeet, samankaltaiset kuin Skandinaviassa, olivat luoneet valmiuksia, joiden avulla äkkimuutos saatiin omaksua.

Toisaalta murros kertoo hyvin, kuinka täysin Suomen sisäinen kehitys riippui Venäjältä ja sen vallankäytön heilahteluista. Eduskuntauudistuk-

sen teki mahdolliseksi se, että itsevaltiuden ote lamaantui hetkellisesti vuonna 1905. Suomen skandinaavisuus käy tässä yhteydessä havainnollisesti ilmi siitä, että samaan aikaan, kun Suomessa kriisi vapautti eri ryhmät järjestäytymään, organisoitumaan, kuten Skandinaviassa, niin toisten Venäjän vähemmistökansallisuuksien alueilla sama kriisi johti väkivallan purkauksiin. Baltiassa surmattiin aatelisia, hävitettiin kartanoita ja ryöstettiin kirkkoja. Mitään tällaista ei tapahtunut Suomessa.

Vuoden 1918 sota tämän kaksinaisen aseman dramaattisena ilmentymänä

Sisällissotaa täytyy arvioida tätä taustaa vasten. Se on omalla tavallaan äärimmäisin mahdollinen näyttö ulkoisen ja sisäisen välisestä dynamiikasta.

Siitä näkökulmasta, jota olen tässä hahmotellut, se oli myös erittäin epätodennäköinen sota. Niin kuin sanottua, vuonna 1905 valtiotyhjöt Venäjällä johti Suomessa suureen järjestäytymisen aaltoon ja demokraattiseen uudistukseen, ei väkivaltaan. Sen sijaan Venäjän Baltian maakunnissa sama valtiotyhjöt nimenomaan avasi portit väkivaltaisille purkauksille. Ja mielestäni tätä eroa reaktioissa selittää se, että Suomessa yhteiskunta oli perusluonteeltaan lähellä skandinaavisia yhteiskuntia, kun taas Baltiassa vallitsi Suomeen verrattuna repressiivinen luokkavalta.

Miksi sitten valtiotyhjöt Venäjällä vuonna 1917 johtikin väkivaltaan ja vallankumousoiritykseen Suomessa? Tähän kummastukseen voi lisätä vielä sen yleistyksen, jonka jotkut vallankumousoiritykijat ovat esittäneet, nimittäin että ”äänestyskoppi on vallankumousten ruumisarkku” (esim. Goodwin 2003, 67): ei juuri löydy esimerkkejä vallankumousoirityksistä sellaisissa maissa, joissa on ollut laaja ja toimiva äänioikeus.

Miksi siis sota tai vallankumouksen yritys? En nyt rupea puimaan tätä Suomen historian ehkä keskustelluinta, monen mielestä vatvotuinta, kiistakysymystä, enkä myöskään rupea pitkälti perustelemaan omaa kantaani, joka on seuraava. Nähdäkseni sota syttyi ennen kaikkea lyhyen ajan poliittisen kriisin tuloksena, sellaisen jossa Venäjän vallankumouskriisin vaikutukset välittyivät Suomen sisälle, suomalaisten järjestäytyneiden ryhmien suhteisiin. Näin ajatellen sota oli raju poikkeama sisäisen kehityksen linjasta, joka keskeisiltä osiltaan oli ollut skandinaa-

vistyyppinen. Tulkinnaalla, jonka mukaan vallankumousoiritys sopii huonosti kehityksen pitkään linjaan, on merkitystä, koska se vaikuttaa siihen, miten tulee ymmärtää Suomen poliittisen kulttuurin kehitystä sekä ristiriitojen syvyyden että niiden rajojen osalta.

Suomalaisessa tutkimuksessa on liian vähän kiinnitetty huomiota poliittisen prosessin keskeiseen merkitykseen sodan syttymiselle eli siihen tasoon, joka runsaan vertailevan tutkimuksen mukaan on kaikkein olennaisin, kun yrittää ymmärtää vallankumousten puhkeamista. Ilkka Liikanen on kuvannut hyvin suomalaista tutkimuslinjaa, joka korostaa yhteiskunnallisen eriarvoisuuden ja siihen perustuvan tyytymättömyyden suoraa vaikutusta sodan syttymiseen. Huomattavia luokkaeroja ja luokkapohjaista kärsimystä oli todella olemassa, ja ne tietenkin ilmenivät vallankumousoirityksessä, mutta niin kuin Liikanen toteaa, luokkapohjaiseen tyytymättömyyteen perustuvassa järjestyksessä jää selittämättä, mustaksi laatikoksi se, millä tavoin tyytymättömyydestä päädytään sellaiseen organisoituu toimintaan kuin vallankumouksen aloittamiseen.

Keskeistä on poliittinen prosessi, siis se, millaiset toimintatavat poliittisilla laitoksilla on, miten kykeneviä ne ovat toimimaan ja miten kehittyvät järjestäytyneiden ryhmien väliset suhteet. Tätä korostaa, yhden esimerkin ottaakseni, vallankumousoirityksen klassikko Barrington Moore kirjassa, joka on viisainta ja selvänäköisintä tekstiä, mitä olen lukenut epäoikeudenmukaisuudesta ja sen kokemisen muuntumisesta kumousoiritykseksi toiminnaksi (Moore 1978, 82–83):

On taipumusta, näin uskon, ylikorostaa pitkäaikaisia yhteiskunnallisia kehityslinjoja vallankumousten taustalla (...) ja väheksyä sitä merkitystä, mikä on väkivallan välineiden – armeijan ja poliisin – valvonnalla ja poliittisten johtajien päätöksillä. Pitkäaikaiset kehityslinjat synnyttävät vain houkutus- ja luovat mahdollisuuksia poliittisille johtajille ja asettavat ulkoiset rajat sille, mikä on ajatuksellisesti ja toiminnallisesti mahdollista.

Mutta vaikka sota ei ollut mikään johdonmukainen edeltäneen kehityksen päätepiste, sillä oli laajat ja pitkäkestoiset seuraukset. Ja moninaiset seuraukset, sillä sitä ei niin sanoakseni saa haltuun yhdellä ainoalla näkökulmalla. Tapahtuman ydin oli siinä, että *sisäinen* sota oli puhjennut *itsenäistymisen* hetkellä, ja *ulkoisia voimia* sekaantui siihen molemmilla puolilla. Monitulkin-taisuutensa takia sota tuli leimaamaan käsityksiä kansakunnasta ja luokasta, yksimielisyydestä ja

erimielisyydestä Suomessa pitkäksi aikaa. Kansakunnan perustamistapahtumassa ”kansallisen” ja ”epäkansallisen” raja piirrettiin Suomen *sisälle*. Kansallisuus ja luokka asettuivat vastakkain ja samalla päällekkäin sisäisen ja ulkoisen, Suomen ja Venäjän kanssa. Kapinaa oli mahdotonta käsittää sen kuvan pohjalta, jonka sivistyneistö oli luonut itsestään ja kansasta itseään varten. Siinä romahti sivistyneistön omakuva kansaa lähellä olevana ja siksi sen luottamusta nauttivana ”suomalaisena” sivistyneistönä. Sen takia sota ei ollut vain yllättävä ja käsittämätön, se oli myös loukkaava. Sitä ei voinut käsittää muuten kuin vierittämällä syy turmeltuneille johtajille ja ymmärtämättömille massoille, jotka olivat liittyneet juuri saavutetun itsenäisyyden vihollisiin, venäläisiin, ja näin pettäneet oman maansa. Paha oli pesiytynyt kansakunnan sisälle.

Kuvaavaa tapahtuman moniulotteisuudelle ja sisäisen ja ulkoisen hitsautumiselle yhteen on, että sille ei syntynyt yhteisesti hyväksytyä nimitystä, niin kuin vaikkapa Amerikan tai Espanjan sisällissodille on syntynyt. Ne ovat sisällissotia molemmille osapuolille. Suomessa erimielisyydet kertoivat ja osaksi vieläkin kertovat erimielisyydestä sen suhteen, mitä ymmärretään suomalaisuudella ja siihen kuuluvilla ristiriidoilla ja sisäisellä ja ulkoisella. Tapahtumasta tuli runsas ja latautunut lähde erilaisille identiteetin määrittelyille.

Voittajien kannalta keskeinen johtopäätös koski sisäistä ja ulkoista. Sitä voi nimittää viidennen kolonnan ongelmaksi, ja se kiteytyi erityisesti kommunisteihin ja heitä lähellä oleviin – joiden kannatukselle sodan loppuselvittelyt ja sen jälkeinen valkoinen valta loivat vahvaa pohjaa. Voittajien näkökulmasta kansallista eloonjäämistä uhkasi vieras valta, joka työntyi maan sisäpuolelle suomalaisten kommunistien, ”isänmaattomien”, hahmossa. Lisäksi näitä lähellä oleva jättivaltio alkoi pian uhkaavasti lujittua rajan takana. Tämän takia sisäiseen ristiriitaan kutoutui aivan erityinen lataus, erityinen herkkyys maan koossapysymiselle tai hajoamiselle, ja tämä lataus kesti pitkään nimenomaan kommunistien ja kaikkien muiden välisenä jännitteenä. Kysymys oli, miten palauttaa kansallinen yhtenäisyys – ennen kaikkea, miten suhtautua kommunisteihin ja yleensä kaikkiin niihin, joiden solidaarisuutta uutta tasavaltaa kohtaan sopi epäillä. Ulkoinen elementti iskostui sisäisen lojaalisuuden ytimeen.

Tämä ei tarkoita sitä, että sota tai edes kommunistit olisivat jatkuvasti olleet läsnä poliittisessa julkisuudessa vuoden 1918 jälkeen. Sota saattoi päinvastoin olla jopa näkymätön tai ilmaisematon asia, sellainen asia, jota ei voitu tai osattu suoraan kohdata ja joka juuri sen vuoksi sai latausta. Se vaikutti ymmärrykseen siitä, mitä olivat lojaalisuus ja epälojaalisuus, yhdenmukaisuus ja moniarvoisuus. ”Vapaussota”, ”kansalaisota”, ”kapina”, ”sisällissota”, ”luokkasota” tarjosivat eräänlaisia koodeja tai suorastaan merkitysjärjestelmiä, jotka, kuten sanottua, määrittelivät käsitteitä solidaarisuudesta ja sen puutteesta Suomessa.

Seurauksena ”kommunismien ongelma” tai viidennen kolonnan ongelma 1920- ja 1930-luvulla

Tästä eteenpäin esittämäni tarinan aina 1900-luvun loppupuolelle voi kiteyttää lyhyesti: se on tarina kommunismista Suomessa ja erityisesti sen kohtaamisesta – tai kohtaamisista – muiden taholta. Tähän kysymykseen liittyvät ulottuvuudet antavat iskuvoimaisen näkökulman Suomen poliittisen kulttuurin perusluonteeseen menneellä vuosikymmenellä.

Millaisia olivat ne yksimielisyyks- ja erimielisyyksikäsitteet, joihin sisällissodan jälkeen perustui kamppailu kommunisteja vastaan ja sisäisen ja ulkoisen rajan vetäminen? Konkreettisimmin vastaus ilmenee suojeluskunnissa, porvarillisen puolen yhteisessä aseellisessa järjestössä. Suojeluskunnat turvasivat sodan tulosta ymmärrettynä vapaussodaksi, ja sen takia ulkoinen ja sisäinen uhka olivat niille saman asian eri puolia. Niiden mukaan ”politiikka” tuli sulkea pois suojeluskunnista mutta kärjistyneimmillään koko yhteiskunnasta. Tällainen yksimielisyyksinäkemys koko yhteiskuntaa koskevana ilmeni Lapuan liikkeessä, eli ”suojeluskuntahengen poliittisessa johdannaisessa” (Siltala 1985, 497). Poliitiikan poisjuuriminen tarkoitti ennen kaikkea kommunistisen pahan täydellistä poistamista kansakunnan sisältä ja sitä kautta syntyvää kansallista yhtenäisyyttä. Kommunistithan olivat 1920-luvulla pystyneet toimimaan eduskunnassa.

Lapuan liike oli kuvaavasti erilainen kuin monet muut fasistityyppiset liikkeet Euroopassa. Se ei ollut poliittinen puolue eikä omaleimainen järjestö, jolla olisi ollut voimakas itsenäinen johto, vaan se oli ennemminkin yleisluontoinen porva-

rillinen tai ei-sosialistinen reaktio, painostusryhmä tai ryhmittymä useissa puolueissa, etenkin koomuksessa mutta myös poliittisessa keskustassa. Laajaa kaikupohjaa tekee ymmärrettäväksi tässä tapauksessa aivan niin kuin suojeluskuntien kannatuksessa, joka ylitti porvarilliset puoluerajat, se, että Suomessa fasististyyppisen liikkeen taustalla oli niin monien ryhmien yhteisesti kokema uhka vain vaivoin kukistetun vallankumouksen edessä. Lapuan liike pyrki jatkamaan vapaussotaa kommunisteja, sosiaalidemokraatteja ja retoriikan tasolla Neuvostoliittoa vastaan. Se käytti samoja valkoisia kielikuvia, joita oli käytetty vuonna 1918.

Liike miltei hallitsi maata vuonna 1930, ja kun se oli onnistunut kommunistien kaiken julkisen toiminnan kieltämisessä, se kääntyi sosiaalidemokraatteja vastaan. Mutta vuonna 1932 se kuitenkin kärsi tappion kaappausrytyksessä, ns. Mäntsälän kapinassa, ja sen jälkeen se hajotettiin.

Toisin sanoen sellainen pakkoyhtenäisyyden ja autoritaarisuuden linja, joka monissa muissa maissa, esimerkiksi Baltiassa, pääsi samoihin aikoihin voitolle, kärsikin Suomessa tappion. Suomessa vallitsevaksi tuli sovittelevampi porvarillinen linja. Sen mukaan repressio ja pakko (kyläkin poislukien suhtautuminen kommunisteihin) olisivat olleet omiaan pahentamaan tilannetta. Voi sanoa niin, että porvarillisessa katsannossa peruskysymyksenä oli sisäisen ja ulkoisen, siis sisäisen eheyden ja ulkoisen uhan suhde: millainen olisi se näiden kahden välinen tasapaino, joka toisi parhaan tuloksen maan säilymisen kannalta? Viime kädessä: millaisen tuli olla luonteeltaan sen yksimielisyyden, joka lisäisi turvallisuutta eikä vähentäisi sitä? 1930-luvun mittaan valalle pääsyttä linjaa voi kuvata niin, että sen mukaan pakotettu yksimielisyyden olisi pikemminkin heikentänyt yhtenäisyyttä kuin vahvistanut sitä ja olisi voinut olla kohtalokasta maalle. Ulkoisen uhan vuoksi oli pyrittävä lujaan sisäiseen yksimielisyyteen, mutta saman uhan vuoksi jousta ei saanut jännittää liian kireälle. Oli pakko sietää tietty määrä myös sisäistä erimielisyyttä. Liian kova yksimielisyyden vaatimus olisi vaarantanut valmiuden torjua ulkoinen vaara.

Poissulkemisen sijaan oli pyrittävä integroimaan. Maata piti vahvistaa laajentamalla kansakunnan alaa eikä supistamalla sitä. Neuvostoliiton uhkaava läheisyys teki keskeisille ei-sosialistisille voimille mahdolliseksi repressiivisen ratkaisun, johon Lapuan liike tähtäsi. Ajatus löytyy jo vaikkapa *Suojeluskuntain käsikirjasta* vuo-

delta 1918 (s. 12) (kursivoinnit ovat alkuperäisiä): ”Kansalaissodan haavat on saatava arpeutumaan. *Maksoi mitä maksoi, ja niin pian kuin suinkin* on päästävä siihen, että jos vaara uhkaa maattamme, niin *jokainen* Suomen mies tahtoo, osaa ja voi sen torjua.”

Vuonna 1937 keskustan puolueet muodostivat maalaisliiton johdolla hallituksen sosiaalidemokraattien kanssa. Yhteistyö oli pitkä askel pois työväen toisen luokan kansalaisuudesta, vaikka yhteiskunnallinen syrjintä jatkuikin monin tavoin. Itsenäisen talonpojan ideologiasta oli mahdollista rakentaa siltä työläisten suuntaan, kun heitä ajateltiin omaan työhön sitoutuvina kunnan työläisinä eikä kollektiivisen ryhmäedun ajajina. Maalaisliittolaiset ja muu keskusta eivät hyväksyneet lapualaisten vaatimusta koko työväenliikkeen eliminoimisesta, joka olisi siirtänyt politiikan painopisteen oikealle, vaan päinvastoin liittoutuivat muutamaa vuotta myöhemmin sosiaalidemokraattien kanssa.

Miksi näin tapahtui? Miksi sovitteleva linja nähtiin loppujen lopuksi parempana maan turvallisuuden kannalta, ja miksi maalaisliitto pystyi aloittamaan pitävän yhteistyön sosiaalidemokraattien kanssa? Tavallaanhan tähän vastataan siinä Vesa Vareksen luettelossa, jonka edellä esitin. Sen mukaan maalaisliiton vahvuus ja sosiaalidemokraattien sovinnollisuus ovat kaksi osavastusta siihen kysymykseen, miksi Suomen suunta meni 1930-luvulla ”vasemmalle”, kun se muualla meni oikealle.

Tämän tekstin näkökulmasta varsinainen kysymys on kuitenkin, miksi maalaisliitolla oli vahva ja vakaa asema poliittisessa järjestelmässä (toisin kuin yleisesti itäeurooppalaisilla, suurillakin talonpoika puolueilla) ja miksi sosiaalidemokraatit taipuivat sovinnolliselle linjalle (näin eivät kaikki veljespuolueet Euroopassa suinkaan tehneet). Vastaus on arvattavissa, ja se on rakenteellinen eli perustuu talonpoikaiston vahvaan itsenäiseen asemaan Suomessa sekä työväenliikkeen pääosan vankkaan ja pitkäaikaiseen asemaan edustuksellisessa järjestelmässä. Edes kansalaissodan trauma ei ajan mittaan voinut estää keskustan ja vasemmiston liittoa eli estää Suomea seuraamasta, tosin vaatimattomammalla tasolla, sitä linjaa, joka oli vallalla muissa Pohjoismaissa. Myös Suomessa maanviljelijät pystyivät organisoitumaan itsenäisesti, mitä on pidetty Skandinavian maiden tärkeimpänä ominaispiirteenä sosiaalidemokratian kannalta.

Kaikkiaan Suomen tilannetta toisen maailmansodan aattona voi kuvata sen väliasemasta käsin, siis suhteuttamalla se yhtäältä läntisiin naapureihinsa ja toisaalta muihin entisten imperiumien seuraajavaltioihin itäisessä Euroopassa. Yhtäältä Suomessa demokratiaa rajoittivat suojeluskunnat ja kommunistien sulkeminen pois järjestelmän piiristä, ja Suomessa vaadittiin jyrkempää kansallista yhdenmukaisuutta kuin oli laita Skandinaviassa. Eroa selittää se, että Skandinavian maat eivät olleet kokeneet vallankumouksyritystä eikä niillä ollut Neuvostoliittoa naapurinaan.

Toisaalta yksimielisyysvaatimus ei Suomessa ollut yhtä pakottava kuin esimerkiksi Baltian maissa, joissa Suomen tavoin oli ollut vallankumouksyritys, joissa kommunistipuolue oli kielletty ja joissa oli suojeluskuntia. Näissä maissa kuitenkin talonpoikaisen maanomistuksen perinne oli ohuempi ja talonpoikaismuodot vähemmän autonomisia ja vakaita ryhmänsä edustajia kuin vastaavat puolueet Suomessa ja Skandinaviassa. Kun Suomessa 1930-luvulla päädyttiin talonpoikien ja työväen liittoon, näissä maissa ei ollut sellaisia estämässä autoritaarisia vallanottoja.

Siinä kuvassa, jonka olen esittänyt, vuoden 1918 varjo lepää raskaana 1920- ja 1930-lukujen yllä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että sota olisi ollut koko ajan suoranaisesti läsnä. Kuvaava esimerkki on aikakauden akateeminen tutkimus, joka oli varsin kyvytön käsittelemään yhteiskunnallisia ristiriitoja tai näkemään sodan merkitystä. Jos siitä puhuttiin, sitä pidettiin helposti valitettavana, mutta ei millään lailla kohtalokkaana häiriönä kansakunnan täydentymisessä. Esimerkiksi 1930-luvun kuuluisassa keskustelukirjassa *Pidot Tornissa* (1937), jossa älymystön edustajat pohtivat suomalaisen kulttuurin kriisiä, kansalaissodasta puhutaan vain vähän ja äärimmäisen haluttomasti. Humanisti Kaarlo Marjasen mukaan ”vanhanaikainen tilinteko valkoisista ja punaisista on turha suoritettavaksi”. Marjaseen yhtyivät kansanrunouden tutkija Martti Haavio ja valtio-oppinut Jussi Teljo. Teljon mielestä ei ollut syytä ”vatvoa näitä kysymyksiä, jotka eivät siitä parane”; sota oli ”vain episodi” (*Pidot Tornissa* 1937, 218, 303).

Ennen toista maailmansotaa akateeminen kulttuuri oli silmiinpistävä avuton tapahtuneen yhteisön erittelemisessä ja sulattelemisessa. Jos haluaa tuntumaa aikakauden yhteiskunnallisiin jännitteisiin, kannattaa sen sijaan lukea kirjallisuutta – Joel Lehtosta, Pentti Haanpäästä, Ilmari Kiantoa.

”Ongelman” uudenlainen kohtaaminen sekä sisäisesti että ulkoisesti toisen maailmansodan tuloksena

Toisen maailmansodan jälkeen kysymys kommunisteista asettui uudella tavalla. He pääsivät maan alta, ja samalla alkoi ”ystävyyden ja hyvän naapuruuden” politiikka Neuvostoliiton kanssa. Ensimmäisissä sodanjälkeisissä vaaleissa SKDL, kommunistien ja vasemmistososialistien yhteistyöjärjestö, sai lähes neljänneksen äänistä, ja vuonna 1958 alkaneella vaalikaudella se oli jopa eduskunnan suurin ryhmä. Länsimaista vain Ranska ja Italia olivat tässä suhteessa verrattavissa Suomeen.

Viides kolonna oli astunut päivänvaloon, mutta repression jatkaminen ei tullut enää kuuloon. Sosiaalidemokraatit oli lisääntyvästi hyväksytty 1930-luvulla. Kansakunnan alaa oli laajennettu ulkoisen uhan motivoimana ja kotimaisen demokraattisen perinteen pohjaltaan vaikuttaessa. Nyt oli entistäkin selvempää, että sisäisten erimielisyyksien kanssa oli pakko elää. Tässä tilanteessa samantapainen lähestymistapa kuin aikaisemmin suhteessa sosiaalidemokraatteihin tuli lopulta vallitsevaksi myös suhteessa kommunisteihin.

Tämä ei kuitenkaan käynyt heti eikä käden käänteessä vaan vasta 1960- ja 1970-luvuilla. Haaste oli paljon mittavampi kuin sosiaalidemokraattien tapauksessa. Suomessa oli sisällissodan peruja rikkumattomasti kommunisminvastainen sivistyneistö, vaikka maassa oli suuri kommunistinen puolue (toisin kuin Ranskassa ja Italiassa, joissa myös oli suuret kommunistipuolueet). Siksi jo yhteisen kielen löytäminen edellytti muutoksia sekä kommunistien että muiden taholla.

1950-luvulla tapahtui tärkeä kulttuurinen murros, joka valmisti tietä myöhemmälle vuoropuhelulle. Ns. 50-lukulaisuuden olennainen anti sekä kirjallisuudessa että yhteiskunnan tutkimuksessa oli sen kielen purkaminen, joka kanto vuoden 1918 ja toisen maailmansodan painolastia. Haluttiin päästä eroon arvottavista termeistä. Kieli oli puhdistettava entisestä rojusta, suurista sanoista ja suurista aatteista, sellaisista kuin ristiretki, sankarit, sisu, uhri. Siteerattiin Ernest Hemingwayta, jonka mukaan ”jokien, kylien ja katu-ten nimet olivat merkitseviä sanoja verrattuna sellaisiin ’iljettäviin abstraktisanoihin kuin kunnia, maine, urheus’” (ks. Polkunen 1967, 548). Yhteiskuntatieteissä nousi esiin jyrkkä positivist-

mi. Sama kielen puhdistamisen ja uuden alun vaatimus esitettiin myös suhteessa Neuvostoliittoon. Jouko Tyyri (1959, 79, 101) sanoi, että ”poliittiset realiteetit ovat kielikysymyksiä” ja että ”Paasikiven linja (...) on syvimmältä luonteeltaan kielellinen menetelmä”.

Tällainen purkutyö oli edellytyksenä sille, että 1960-luvulla nuoret lukeneiston jäsenet saattoivat lähestyä vasemmistoa – tarkemmin sanoen, että ei-sosialistiset intellektuellit ja ne oppia saaneet, jotka alkoivat yhä useammin itse liittyä vasemmistopuolueisiin, siis myös SKDL:ään, saattoivat löytää yhteisen kielen. Tämä oli mahdollista, koska vanhat käsitteet tulivat käyttöön riisuttuina vanhasta painolastista, puhtaalta pöydältä. Tällainen käsite oli mm. ”vallankumous”. Se haluttiin tietoisesti irrottaa niiden merkitysten kahleista, jotka sille olivat antaneet Venäjän bolshevikikumous ja Suomen kommunistisen puolueen vallankumousretoriikka.

”Ongelman” työstäminen 1960- ja 1970-luvulla

Mutta miten siis sisäisen ja ulkoisen uudenlainen suhde – kommunistien toiminnan laillistaminen, heidän kiinteä suhteensa Neuvostoliittoon ja Neuvostoliiton vaikutus Suomen politiikkaan – miten nämä asiat ajan mittaan kohdattiin muiden taholta? Varsinainen muutos tapahtui 1960- ja 1970-luvulla. Tarvittava kahden rintaman politiikka – kommunistien integroiminen ja sopeutuminen Neuvostoliiton suhteissa – henkilöityi presidentti Kekkoseen, mutta pelissä olivat suuremmat voimat, jotka laajensivat kansakunnan alaa ja murensivat SKDL:n rakennepohjaa.

Suomi modernisoitui ja avautui ”modernin kapitalismin vaatimaan ideologiseen väljyyteen” (Mäkelä 1979, 218). Kysymys on, miten tämä murros tapahtui Suomen olosuhteissa, joihin löivät leimansa sekä vuoden 1918 perintö että Suomen pohjoismainen yhteiskuntarakenne.

Suomen tapauksessa ideologisen väljyyden erityisenä kohteena oli kommunistinen ja kansandemokraattinen liike. Esitettiin kyllä yksilön oikeuksien tunnustamista ja poikkeavuuden sallimista, vaadittiin tasa-arvoa naisille, puolustettiin vankeja ja asunnottomia, vaadittiin pasifismin hyväksymistä, haluttiin erottaa kirkko valtiosta, mutta kaiken tämän lisäksi moniarvoisuuden ja erilaisuuden yhdeksi avainluttuvuu-

deksi tuli suhtautuminen kommunisteihin. Tältä kannalta tärkeätä oli, että tietynlaiset ristiriidat alettiin nähdä paitsi siedettävänä myös myönteisenä voimana. Nuoret yhteiskuntatieteilijät ja muut liberaalit puolustivat ryhmäetujen ajamista. Kompromissit eivät olleet vain välttämättömiä vaan myös siunauksellisia asioita. Porvarilliselle puolelle tuli ensi kertaa mahdolliseksi ajatella kommunistien sisällyttämistä kansakuntaan. Kielellisen ja ajatuksellisen purkutyön positivistisessä hengessä oli *järkevää* hyväksyä kommunistit ja kohdella heitä samojen pelisääntöjen mukaan kuin muitakin suomalaisia, koska silloin hekin hyväksyisivät yhteiset pelisäännöt. Kommunistit alettiin nähdä yhä enemmän yhteismitallisina muiden suomalaisten kanssa. Sosiologian ja erityisesti Erik Allardtin rooli oli keskeinen. Hän muotoili säännellyn ristiriidan ajatuksen tavalla, joka sai suuren kaikupohjan.

Huomionarvoista on, että silti tämänkin moniarvoisuuden pohjalla väikkyi kansallisen sovun ja eheyden ongelma. Moniarvoisuudessa oli pakopluuralismin makua. Ilkka Heiskanen on esittänyt, että nyt kaikkien *tuli olla* normeista vapaita ja ymmärtää toisiaan. Uusi järkipärisyys oli uudenlaista sopeutumista ulkoihin ja sisäisiin ehtoihin. Ulkoisesti se oli mukautumista välttämättömyyteen, aktiivista sopeutumista ja myös itsehillintää ja ”itsesensuuria”. Sisäisesti se oli instrumentaalista erilaisuuden hyväksymistä ja pyrkimystä sitä kautta kansalliseen solidaarisuuteen.

On ymmärrettävää, että tässä tilanteessa myös itse vuosi 1918 tuli suuren uudelleenarvioinnin kohteeksi. Laaja porvarillinen yksimielisyys sodan luonteesta murtui juuri 1960-luvulla. Ensimmäiset merkit – tutkimuksessa – ovat 1950-luvun lopulta, mutta varsinaisesti jäät alkoivat lähteä Väinö Linnan *Pohjantähden* toisesta osasta, ja historioitsijat tulivat perässä. Linna esitti kapinalliset aktiivisina ja tuntevina ihmisinä, jotka toimivat arvokkaasti ja vastuuntuntoisesti, ja tällä tavoin legitimoivat heidät suomalaisina, palautti heille kansalaisluottamuksen, niin kuin sanottiin. Sodasta tuli ensi kertaa yleisesti hyväksytty luokkakonfliktina, ja se tapahtui juuri tällä tavalla. Samalla uuteen integraatioon sisällytettiin myös yhdenlainen vasemmiston kuva menneisyydestä.

Merkityksetöntä ei tietenkään ollut kommunistien itsensä asennoituminen. Modernisoituminen rapautti työväenkulttuuria, jossa kommunistinen liike oli siirtynyt polvesta toiseen. Kanatuksella ei ollut samanlaista rakenteellista poh-

jaa kuin Ranskassa ja muualla latinalaisessa Euroopassa, missä oli selvästi erottuva yläluokka ja vahvempi ja omaleimaisempi oikeisto kuin Pohjoismaissa. Myös fasismi oli Italiassa, Ranskassa, Espanjassa ja Portugalissa paljon kipeämpi kokemus kuin Suomessa. 1960- ja 1970-luvulla Suomi alkoi palata kulttuuris-poliittisesti skandinaaviselle päälinjalle, jolla se oli ollut koko ajan instituutioiltaan ja rakenteiltaan. Vuonna 1966 kommunistisen puolueen enemmistö astui hallitukseen ja pysyi siellä enimmäkseen seuraavat puolitoista vuosikymmentä.

Oma erityinen juonteensa modernin ideologisen väljyyden toteutumiseen Suomessa tulee 1960- ja 1970-luvun vasemmistolaisesta opiskelijaliikkeestä. Sivistyneistön jyrkkä kommunisminvastaisuus alkoi vakavasti rakoilla ensimmäistä kertaa vuoden 1918 jälkeen. Opiskelijoiden näkyvin osa löysi työväenliikkeen ja etenkin kommunistisen ja kansandemokraattisen työväenliikkeen. Monille tämä kohtaaminen oli todellinen ilmestys. Se oli salatun historian paljastumista ja samalla vääjäämättä Neuvostoliiton löytämistä. Opiskelijat radikalisoituivat, kuten muuallakin, mutta Suomessa taustaksi nähtiin paljastuvan suuri historiallinen petos, joka liittyi sekä Suomeen että neuvostovaltioon – nimitetään sisällissodasta periytyvä valkoinen valhe. Samalla kun paljastui rikos Suomen työväenluokkaa kohtaan, tuli esiin myös sorretun työväenluokan yhteys Neuvostoliittoon. Liike vei kansalaissodan kahtiajaon loppuun asti eri ulottuvuuksineen, kohti SKP:tä ja sen taistolaisista vähemmistöä ja samalla Neuvostoliiton rintamaa. Ulkoinen ja sisäinen ristiriita yhtyivät tavalla, joka vei opiskelijaliikkeen kansallisen trauman ääripisteeseen asti.

1970-luvun taistolaisuutta voi verrata 1930-luvun AKS:läisyyteen saman prosessin eri vaiheina. Molemmissa liikkeissä oli kysymys kansan ja sivistyneistön välisestä solidaarisuudesta, siis tuosta sivistyneistölle niin kalliista asiasta, jonka sisällissota näytti osoittaneen harhaksi, sen suureksi pettymykseksi. Juuri opiskelijoilla, nuorilla ja siis vapaimmin leijuvilla intellektuelleilla oli valmiutta äärimmäisiin ratkaisuihin omakuvan uudelleen rakentamiseksi eli kuvitellun yhteyden palauttamiseksi. 1930-luvulla ongelma ratkaistiin kieltämällä koko ”marxilainen” työväestö. 1970-luvulla tie johti vastakkaiseen suuntaan päätyen luokkakantaiseen kommunistiseen liikkeeseen.

Molemmissa tapauksissa koko yhteiskunnan

kehityslinja ja liikkeen linja menivät vastakkaisiin suuntiin. 1930-luvulla asetuttiin suuressa maailmanhistoriallisessa jaossa kansallissosialistisen Saksan rintamaan samaan aikaan kuin Suomessa alkoi skandinaavistyyppinen yhteistyö maalaisliiton ja sosiaalidemokraattien kesken. 1970-luvulla asetuttiin Neuvostoliiton rintamaan samaan aikaan kuin kommunistisen ja kansandemokraattisen liikkeen pääosa alkoi erkaantua tästä rintamasta ja integroitui yhä enemmän poliittiseen järjestelmään. Ja molemmissa tapauksissa opiskelija-aktiivit tulivat valinneeksi liittymisen sellaiseen maailmankatsomukseen, joka johti umpikujaan. Natsismi sortui maailmansodassa, neuvostososialismi sortui kylmässä sodassa.

Jännitteen haipuminen ”bolsevikkien vuosisadan” mennessä maille

1900-lukua on kutsuttu ”bolsevikkien vuosisadaksi” (Verdery 1996, 3), mikä on osuva termi kuvaamaan viime vuosisadan keskeisintä poliittista jännitettä maailmassa. Erityisen osuva se on kuvaamaan Suomen 1990-lukua.

Millaisen politiikkakäsityksen ”bolsevikkien vuosisata” loi Suomeen viime vuosisadalla ja mitä siitä on säilynyt myöhemmin, ehkä nykyhetkeen asti? Kysymys ei ole niinkään menneiden tapahtumien suoranaista jälkikuvista kuin sellaisista perusoletuksista, joiden yhteys alkuperäisiin tapahtumiin on voinut kadota näkyvistä. Nämä perusoletukset saattavat vaikuttaa kenties päällepäin huomaamattomina, mutta ne voivat silti pysyä jossakin identiteetin kerroksessa. Pauli Kettunen (1998, 292) on tehnyt runsaat kymmenen vuotta sitten yhteenvedon, joka tavoittaa paljon vielä nykyisenkin poliittisen kulttuurin luonteesta:

[Y]hteinen etu ei toteudu eri ryhmien etujen kompromissina, vaan se on ennalta annettu tehtävä, joka on jokaiselle kirkastettava. Niin paljon kuin olosuhteet [toisen maailman]sodan jälkeen muuttuivatkin, vaikuttaa siltä, että tällä näkemyksellä on ollut myöhempiä kantavuutta ja että se on usein ohjannut toimintaa myös sodanjälkeisissä vähemmän kohtalokkaissa tilanteissa. Kompromissit on haluttu pukea ainoan mahdollisuuden asuun. Ne on esitetty pikemmin välttämättömänä pahana yhteisen hyvän pelastamiseksi kuin seurauksena monien vaihtoehtojen olemassaolosta.

Kompromissien näkeminen välttämättömyyksiä yhä vielä viittaa siihen, että eräänlainen ”puolustusellinen eetos” on tärkeä osa Suomen ja suomalaisuuden määrittelyä. Ne näyttävät edel-

leen uhanalaisilta. Sirkka Ahosen (1998, 67–68, 185) tutkimuksen mukaan 1990-luvun nuoret suomalaiset samastuivat vahvasti kansalliseen projektiin eli ”kansakunnan synnyn ja puolustamisen” tapahtumiin, vahvemmin kuin muiden Pohjoismaiden nuoret. Suomi esiintyi Daavidina, joka on lyönyt Neuvostoliitto-Goljatin. Mutta tähän sankaruuteen sekoittui heilläkin käytännöllisen selviytymisen ajatus: kunniaa olivat tuolloin sekä talvisodan sotilas että reaalioliitikko Urho Kekkonen. Turkulaisten historioitsijoiden uudessa kirjassa on samaa henkeä, kun siinä puhutaan Suomi-toimijasta pienenä valtiona sopeutuksessa ulkoihin olosuhteisiin.

Välttämättömyyttä ja puolustautumista on myös EU-suomalaisten itseyttämyksessä. Turvallisuushakuisuus on johtanut sellaiseen EU-myönteisyyteen, joka puuttuu esimerkiksi ruotsalaisilta. EU:hun myös mentiin ”välttämättömyyden” nimissä. EU-Suomessa jäsenyys ei ole vakavasti jakanut kansaa, ja puolueet harjoittavat EU-politiikkaa pääosin keskinäisen konsensuksen hengessä.

Lopuksi haluan ikään kuin astahtaa tämän tekstin ulkopuolelle ja tarkastella sitä siltä kannalta, että se sisältää useita mielialheitani tai keppihevosiäni. Ne koskevat historiaa enemmän kuin sosiologiassa on tapana. Suuntautumisella on ollut merkitystä etenkin suhteessa opettajaani Erik Allardtiin. Se on toiminut pienoisenä etäännyttäjänä häneen nähden, näin ajattelen omasta motiivatiopohjastani. Paikka tavallaan sosiologian ja historian välissä on tarjonnut perustelun sanoa joitakin asioita toisin suhteessa Allardtiin ja laajentaa omaa tilaa, kylläkin vienolla tavalla, ilman konflikteja. (Ja se on myös palvellut halua ”historiallistaa” Allardt ja hänen keskeiset ajatuksensa.)

Otan esimerkin tästä tekstistä. Allardt (1985, 34–35) on hyvin selvästi ollut sitä mieltä, että sisällissodan jälkiseuraukset ovat vain yksi monista selitystekijöistä kommunismin kannatukselle ja sitä kautta suomalaisen yhteiskunnan ristiriidoille:

TIIVISTELMÄ

Risto Alapuro: Ulkoinen ja sisäinen: Suomen poliittisen kulttuurin pitkä linja

Suomen politiikan pitkien linjojen tarkastelun keskeisenä juonteena on yleensä Suomen riippuvuus ulkoisista ehdoista, tavalla tai toisella. Tässä kirjoituksessa riippuvuutta tarkastellaan vuorovaikutuksena, joka tapahtuu ”sisäisten” ja ”ulkoisten” tekijöiden välil-

Kommunistien vahvuutta ei (...) voi selittää yhdellä ainoalla tekijällä, sellaisella kuin vuoden 1918 muisto. Suomen maantieteellisellä asemalla, sillä tavalla jolla toinen maailmansota päättyi Suomen kannalta, maaseudun sosiaalisilla ongelmilla, yhteiskunnallisilla epäoikeudenmukaisuuksilla ja varmaankin myös sellaisten menneiden luokkaristiriitojen muistolla kuin vuoden 1918 kansalaissota oli, on kaikilla ollut oma osansa.

Näin siis Allardt. Itsehän sen sijaan olen tässä propagoinut eräänlaista yhden tekijän selitystä, korostanut nimenomaan vuoden 1918 merkitystä. Mutta eron voi muotoilla ehkä niinkin, että olen halunnut osoittaa, että Allardtin mainitsemat kolme ei-sosiaalirakenteellista seikkaa – Suomen maantieteellinen asema, se tapa, jolla toinen maailmansota päättyi Suomen kannalta, ja vuoden 1918 kansalaissota – nivelyvät yhteen sellaisessa perspektiivissä, jossa Suomea tarkastellaan idän ja lännen välissä, itäisen riippuvuuden ja läntisten laitosten muovaamana. Tästä näkökulmasta katsoen kommunistien kannatuksessa ja SKDL:n äänestämässä oli kysymys siitä, että *kun* huonossa asemassa olevat ihmiset, työväki ja maalaisköyhälistö, ilmaisivat ongelmiaan ja vaatimuksiaan, heillä oli *suomalaisessa* toisen maailmansodan jälkeisessä politiikassa *tarjolla*, kanavana tai mallina, kommunistien tukeminen itsestään selvänä ja varteen otettavana vaihtoehtona sisällissodan ja sen seurausten ansiosta aivan toisin kuin muissa Pohjoismaissa.

Tällaista varjonrykkeytä tai yksityistä dialogia on siis ollut suhteessa Erik Allardtiin. Mutta mitä se varsinaisesti kertoo? Tietenkin se oikeastaan kertoo Allardtin olennaisesta merkityksestä sille, mitä olen tehnyt. Iloisinhan sokea, jos en huomaisi, että mistä muusta olen nytkään puhunut kuin Erik Allardtin keskeisestä tematiikasta – yhdenmukaisuudesta, erilaisuuden sallimisesta, kommunisteista, ristiriitojen säätelystä. Sen vuoksi eipä olisi kovin väärin ajatella, että itse asiassa tämä luento on eräänlainen kunnianosoitus Erik Allardtille.

lä Suomen *sisällä* ja vaikuttaa suomalaisten keskinäisiin suhteisiin. Lähtökohdانا on Suomen lujittuminen poliittisena yksikkönä 1800-luvulla. Sisäisesti se oli skandinaavinen maa laitoksineen ja sosiaalisine rakenteineen, jotka periytyivät Ruotsin ajalta, mutta ulkoisesti se oli yksi itäisen Euroopan vähemmistöalue, jollaiset olivat riippuvaisia aikakauden horjuvista monikansallisista imperiumeista. Yhdistelmä tuotti edus-

kuntauudistuksen eli perusteellisen poliittisten oikeuksien laajentamisen vuonna 1906 ns. ensimmäisen Venäjän vallankumouksen tuloksena mutta paradoksaalisesti myös sisällissodan vuonna 1918, välittömästi itsenäisyyden julistamisen jälkeen. Seurauksena vastakkaisuus sen välillä, mikä oli "oma" ja mikä "vierasta", ilmeni Suomen sisällä "kommunismien ongelmana". Se erotti kommunistit ja heinä pidetyt kaikista muista poliittisista ryhmittymistä. Edelliset nähtiin laajalti Neuvostoliiton viidentenä kolonnana: sisäinen ja ulkoinen uhka sulautuivat toisiinsa. Koko sen jälkeinen 1900-luku aina Neuvostoliiton romahtamiseen as-

ti on nähtävissä erilaisina yrityksinä tulla toimeen tämän ongelman kanssa tai ratkaista se. Yritysten luonnetta muovasivat yhtäältä skandinaavisiin poliittisiin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin perustuvat sääntelytavat ja toisaalta Neuvostoliiton taholta koettu uhka. Yhdessä nämä kaksi tekijäjoukkoa vaikuttivat kommunistien integroimistapaan 1960- ja 1970-luvulla, saman aikakauden vasemmistoradikalismien suomalaisen versioon ja Suomen paluuseen skandinaavisen poliittisen kulttuurin valtavirtaan, minkä sinetöi "bolshevikkien vuosisadan" loppu.

KIRJALLISUUS

(Luettelossa on mainittu paitsi ne julkaisut, joista on esitetty suoria lainauksia ja joihin on tarkat viittaukset, myös muita tekstin pohjana olevia tai siihen vaikuttaneita julkaisuja.)

- Ahonen, Sirkka: Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1998
- Ahti, Martti: Suojeluskuntalain kolmas pykälä. Teoksessa: Alapuro, Risto (toim.): Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Helsinki: WSOY, 1998
- Alapuro, Risto: Kansalaisista ja yhteiskuntatieteet. Teoksessa: Ylikangas, Heikki (toim.): Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1993
- Alapuro, Risto: Suomen älymystö Venäjän varjossa. Helsinki: Tammi, 1997
- Alapuro, Risto: Kertomus suomalaisista idän ja lännen välissä. Teoksessa: Löytönen, Markku & Kolbe, Laura (toim.): Suomi: maa, kansa, kulttuurit. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1999
- Alapuro, Risto: Taistolaisten puolustus. Teoksessa: Bäckman, Johan (toim.): Entäs kun tulee se yhdestoista. Suomettumisen uusi historia. Helsinki: WSOY, 2001
- Alapuro, Risto: Begreppet revolution under den politiska brytningstiden i Finland på 1960- och 1970-talet. Historisk tidskrift för Finland 92 (2007): 90–110
- Allardt, Erik: Finnish Society: Relationship between Geopolitical Situation and the Development of Society. Research Reports No. 32. Research Group for Comparative Sociology, University of Helsinki, 1985
- Goodwin, Jeff: The Renewal of Socialism and the Decline of Revolution. Teoksessa: Foran, John (toim.): The Future of Revolutions: Rethinking Radical Change in the Age of Globalization. Lontoo & New York: Zed Books, 2003
- Heiskanen, Ilkka: Epilogi: yhteiskuntatieteet, käytännön yhteiskuntateoria ja maamme älyllinen ilmasto. Teoksessa: Nousiainen, Jaakko & Anckar, Dag (toim.): Valtio ja yhteiskunta. Tutkielmia suomalaisen valtiollisen ajattelun ja valtio-opin historialta. Helsinki: WSOY, 1983
- Kettunen, Pauli: Suojeluskunnat ja suomalainen kan-

sanvalta. Teoksessa: Alapuro, Risto (toim.): Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Helsinki: WSOY, 1998

- Liikainen, Ilkka: Skuldens långa skugga. Frihetskrieglitteraturens upprorsbild och dess senare skeden. Historisk tidskrift för Finland 78 (1993): 562–579
- Manninen, Pauli: Kansalliset kriisit historiantutkimuksessa ja kirjallisuudessa -- sekä tuntematon Väinö Linna. Teoksessa: Ahtiainen, Pekka (toim.): Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian-tutkimuksesta. Helsinki: WSOY, 1990
- Moore, Barrington: Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt. White Plains, NY: M.E. Sharpe, 1978
- Mäkelä, Klaus: Alkoholipoliittisen mielipideilmaston vaihtelut. Teoksessa: Mäkelä, Klaus: Realistit, idealistit, tutkijat (toim. Risto Hannula, Risto Jaakkola & Matti Viikari). Helsinki: Tammi, 1979
- Pidot Tornissa. Faktotum: Yrjö Kivimies. Jyväskylä: Gummerus, 1937
- Polkunen, Mirjam: Lyriikan modernismi. Suomen kirjallisuus VI. Otto Mannisesta Pentti Saarikoskeen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Otava, 1967
- Railo, Erkkä & Laamanen, Ville: Alkusanat. Teoksessa: Railo, Erkkä & Laamanen, Ville (toim.): Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa. Helsinki: Edita, 2010
- Siltala, Juha: Lapuan liike ja kydytykset 1930. Helsinki: Otava, 1985
- Suojeluskuntain käsikirja. I osa. Sotilaallinen kasvatus. Helsinki: Sotaministeriö, 1918
- Thaden, Edward C.: Russia's Western Borderlands, 1710-1870. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1984
- Tyyri, Jouko: Asenteet. Teoksessa: Kekkonen, Matti & Tyyri, Jouko: Asiat ja asenteet. Jyväskylä: Gummerus, 1959
- Vares, Vesa: Suomi diktatuurien kontekstissa. Teoksessa: Railo, Erkkä & Laamanen, Ville (toim.): Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa. Helsinki: Edita, 2010
- Verdery, Katherine: What Was Socialism, and What Comes Next? Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1996.